

ПИТАННЯ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ОЗДОРОВЧОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Розглядаються основні закономірності теоретико-методичних аспектів оздоровчої освіти, основні базові поняття навчально-виховного процесу у формуванні здорового способу життя дітей та молоді.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, оздоровча освіта, навчальний процес, школярі, молодь, самовизначення.

Постановка проблеми. Розв'язання завдань, пов'язаних із забезпеченням безпечних умов існування людського співтовариства у глобальному та національному масштабах стосується кожного і спонукає до поміркованих спільних дій. Оскільки основні пріоритети, мотивації, світогляд, установки на певний спосіб життя формуються у дитячі та юнацькі роки, тому саме на освітні заклади, які охоплюють значну кількість дітей і молоді протягом тривалого періоду, покладається завдання сформування у молодого покоління навички дбайливого ставлення до власного здоров'я, навчити правил безпечної поведінки, яка сприяла б його збереженню та зміцненню. Потреба у послідовній і безперервній роботі в цьому напрямі зумовлює необхідність пошуків ефективних педагогічних технологій, стратегій, адекватних індивідуальним особливостям, віку та соціальному статусу учнів, розробки та впровадження комплексних медико-педагогічних профілактичних заходів у загальноосвітніх навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стратегії, спрямовані на розв'язання означених проблем знайшли відображення в Національній програмі "Діти України", Національній доктрині розвитку освіти, інших нормативних актах. Крім того, навчання і виховання учнів потребує спеціально підготовлених до роботи в цьому напрямі педагогічних кадрів, які володіли б необхідними спеціальними знаннями, мали певні вміння та навички для передачі їх школярам.

Пошукам шляхів і способів підвищення ефективності засвоєння учнями знань про здоров'я та безпеку життєдіяльності присвячені праці О.М. Баб'яка, С.О. Свириденко, В.М. Оржеховської та ін. Безпосередньо дослідженню питань вироблення високого рівня компетентності у майбутніх педагогів щодо здоров'я та безпеки життєдіяльності присвятили свої праці В.М. Заплатинський, І.В. Поташнюк, С.Ф. Сливко та ін. Однак, як засвідчує проведений аналіз, автори означених робіт фокусують свої наукові зацікавлення переважно на формуванні у студентів знань і вмінь здорового способу життя, підвищенні серед ієрархії їх життєвих цінностей цінності здоров'я, залишаючи поза увагою такий важливий аспект, як підготовка до здійснення відповідної методичної роботи із школярами [2, 6, 8]. Тому з початком роботи в школі вчитель доволі часто опиняється перед проблемою: з одного боку, на нього покладається відповідальність за формування в учнів основ знань з безпеки життєдіяльності та здорового способу життя, а з іншого – він не має достатньої базової підготовки щодо методик оздоровчої діяльності в процесі навчання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до зведеного плану науково-дослідної роботи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка "Дидактичні основи формування рухової функції осіб, які займаються фізичним вихованням та спортом" (№ державної реєстрації 0108U000854 від 19.02.2008 р.).

Мета та завдання дослідження полягають в аналізі такого становища, що породжує суперечності між метою освіти, її завданнями та кінцевими результатами навчання і виховання, зокрема, прогресуючою тенденцією до погіршення фізичного та психічного здоров'я молодих поколінь та недостатньою готовністю вчителя знаходити вихід із певної життєвої ситуації засобами педагогіки.

Результати дослідження. При організації науково-дослідної роботи, ми виходили з гіпотези про те, що якість підготовки вчителя до формування в учнів основ знань про здоров'я та безпеку життєдіяльності зростає за умов дотримання системного підходу до підвищення його компетентності, що забезпечує єдність теоретичних і практичних знань, розвиток емоційно-позитивного ставлення до такої діяльності з практичним відпрацюванням відповідних умінь і навичок.

Підвищення рівня підготовленості студентів до майбутньої професійно-педагогічної діяльності, подолання типових ускладнень, що з'являються у практичній роботі, пов'язували з формуванням у них цілісного сприймання різних компонентів педагогічного процесу. Умовою, що забезпечує його цілісність як об'єкта діяльності вчителя, є системність знань. Під системою розуміємо цілісний об'єкт дослідження – систему підготовки вчителя, яка має певні межі, структуру, структурні компоненти у їх зв'язках і взаємодії. Вона є цілісним структурним утворенням, що функціонує з метою підготовки вчителів до формування в учнів основ знань про здоров'я. Основними її компонентами є: соціальне замовлення, освітнє замовлення, цілі навчання і виховання, діяльність учителів та учнів, їхня взаємодія, форми організації занять, методи й засоби навчання та виховання, співробітництво з батьками учнів [2, 4, 5, 8].

Будучи наукою про здоров'я людини, валеологія входить до системи численних наук, що займаються феноменом людини – природничих (біологія, екологія, антропологія, медицина) і гуманітарних (психологія, соціологія, філософія, педагогіка, етнологія та ін.). У той же час, використовуючи їх досвід в осмисленні тих чи інших сторін буття людини і функціонування її систем, валеологія зосереджує свій інтерес на її здоров'ї, як формі прояву сутнісного буття людини, беручи за основу навчання про здорову людину [6].

Світоглядна функція педагогічної валеології полягає в формуванні відповідної, як особистісної, так і суспільної свідомості по відношенню до ціннісного змісту здорового способу життя, в оволодінні та

розповсюдженні знань про культуру здоров'я. А також у формуванні мотивації та зацікавленості щодо здорового способу життя, тобто постає питання самовизначеності особистості.

Питання про самовизначеність – це питання про орієнтацію людини в просторі, часі, історії і в сьогоденній життєвій ситуації, питання про розуміння свого місця в сучасному світі і т. і. Подібно до всіх великих питань самовизначення є найвищою істиною, що ілюструє логіку мислення і пов'язане з сприйняттям оточуючої дійсності. Основні механізми самовизначеності – ті ж, що й механізми будь-якого сприйняття зовнішнього об'єкту: ототожнення, уподібнення (порівняння), індивідуалізація [1, 4, 7].

Самовизначення дає підстави говорити про "усвідомлений вибір свого місця в системі соціальних відносин, достатньо високого рівня розвитку, для якого характерне прагнення зайняти власну, достатньо незалежну позицію в структурі інформаційних, ідеологічних, професійних, емоційних і інших зв'язків з іншими людьми". Безпосередній рівень професійного самовизначення стає як би діагностичним засобом і компонентою освітньо-професійної підготовки, єдиною можливим шляхом, що веде до життєвого успіху. Від того, яку професію обирає людина в юнацькому віці, залежить відчуття комфортності іншого феномену нашої свідомості, вивчення якого займається феліцитологія – філософсько-психологічна теорія про досягнення людиною відчуття щастя [1, 3].

Теоретичні основи теорії самовизначення в радянські часи були розроблені С.Л. Рубінштейном. Ця проблема розглядалася ним в контексті самодетермінації, необхідної для самовизначення внутрішніх властивостей об'єкту. Існує ієрархія таких відношень, в яких вищим рівнем виступає самовизначення на рівні істот, що володіють свідомістю. Підхід, що був визначений, розвивали в своїх працях інші вчені, для яких також центральним моментом самовизначення залишилася самодетермінація, власна активність, усвідомлене прагнення зайняти певну позицію, входження в соціальні структури і професійні сфери життєдіяльності. Тому і види самовизначення (соціальне, життєве, моральне, сімейне, професіональне і ін.) відповідають видам цих структур і сферам життя людини [3, 5].

В 80-і роки творча співдружність педагогів Москви (С.Н. Чистякова) і Києва (Б.О. Федоришин, М.П. Тименко) завершилася концептуальною розробкою теорії професійної орієнтації молоді, в якій виділяють три напрямлення: професійно-особистісне (усвідомлення провідних цінностей, стилю мислення, принципи вирішення проблемних життєвих ситуацій), професійно-педагогічне (визначення власної позиції в теорії і практиці педагогіки в контексті сучасних умов поліпарадигмальної педагогічної реальності) і професійно-функціональне самовизначення (визначення предмету майбутньої професійної діяльності) [2, 6].

В психолого-педагогічних дослідженнях самосвідомості використовують два підходи до самовизначення особистості:

– самовизначеність розглядається як природний процес ціннісно-смиислового формування особистості;

– самовизначення як процес, що спеціально організується серед юнаків і молоді і стосується професійно орієнтованої осмисленості в контексті вибору майбутнього фаху.

Незалежно від того, що єдиних поглядів на теорію самовизначеності ще не існує, для її більш широкого розуміння важливо підкреслити ще одне суттєве положення: рівень особистості – це рівень ціннісно-смиислової детермінації, рівень існування в світі смислів і цінностей. Самовизначення напряму пов'язане з орієнтаційними цінностями і потребами. Відомо, що ціннісно-смишлова і потребнісна орієнтація випускника школи значно відрізняється від ціннісних орієнтацій абітурієнтів після закінчення педучилища, або тих, хто вже має певний стаж педагогічної роботи [1, 8].

Специфіка особистості педагога-валеолога полягає в тому, що ця спеціальність, серед аналогічних гуманітарних професій (педагог, лікар, юрист тощо) "знаходиться в одному ряду з соціальним, моральним, сімейним і іншими видами самовизначення", а отже, є, з одного боку, моральним вибором професії гуманітарного типу, де духовно-моральні якості особистості складають особливо важливу професійну цінність і визначають якість професіоналізації і індивідуального професіоналізму, а з іншого боку, "базується на психологічних закономірностях" свідомого вибору і волевиявлення оволодівати саме такою спеціальністю. В цілому ж професійне самовизначення розглядається як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність і як багатоаспектний процес має різні підходи (соціальні, психологічні, вікові), етапи (від дошкільного до завершеного оволодіння професією) [1, 2, 5].

Таким чином, самовизначення полягає в самостійному і діяльнісно-самоусвідомленому пошуку свого місця та характеру діяльності, яка б задовольняла ціннісно-потребнісні орієнтації особистості в контексті стандартів і стилів сучасного рівня розвитку середовища. Повноцінне самовизначення передбачає сформованість оздоровчого мислення і валеологічної самосвідомості, гуманно-альтруїстичної позиції учня, студента до освітньо-оздоровчого процесу, визначення ним найближчої і подальшої в майбутньому мети, орієнтації і уявлень про внутрішні і зовнішні проблеми (перепони, труднощі, нестачі і т. і.) на шляху до мети і способи їх подолання, а також здатність до переорієнтації свідомості і готовності до практичної адаптації в будь-якій нестандартній життєвій ситуації.

Звідси можна наголосити, що в контексті мислєдіяльної орієнтації знання набувають значущість, якщо вони стають рефлексивними, тобто, коли вони стають стимулами для саморозвитку, активізації процесу самовизначення. Слово "само" підкреслює, що підвищення свідомості встановлюється внаслідок внутрішніх потенцій мислення, діяльності особи і що воно утворюється не за рахунок впливу зовнішніх факторів. Подолати бар'єр рефлексії від форми клінічного, лікувального мислення до валеологічного (оздоровчого) неможливо без залучення свідомості суб'єкта навчання, його здатності до рефлексії. Для цього потрібна активізація рефлексивних процесів, створення рефлексивного середовища однодумців: в мисленні, для розв'язання проблемно-конфліктних ситуацій; в діяльності – формування установки на

консолідацію і інтеграцію (а не на конкуренцію) усіх оздоровчо-профілактичних і професійних ланках; в спілкуванні – відкритих і доступних стосунках, передачі досвіду тощо [2,4].

Звідси проблема індивідуального здоров'я переростає в проблему сенсу життя і, більш того, у проблему соціальних перетворень і соціального прогресу, тому що тільки валеологія, на думку А.Д. Міхільова, фундаментально вирішує проблему гармонійної єдності таких різнопланових елементів сучасної структури суспільства, як людина – природа – економіка – національні інтереси – особиста вигода тощо [2, 5].

Філософія здоров'я пропонує шлях на якому людина має збагнути через феномен "здоров'я", як ціннісну категорію, себе як свідому, відповідальну істоту, здатну до керування своїм психоемоційним і фізичним станом. Нова наука про людину, не обмежуючись рамками традиційних наукових парадигм, має можливість досліджувати еволюцію такого феномена, як свідомість у рамках концепції здоров'я, що само-творить, у якій досягнення здоров'я неможливо без самопізнання, самостереження, самоконтролю (а отже, без еволюції свідомості людини). Саме ці обставини закріплюють за валеологією статус сучасної наукової дисципліни з чітко вираженою філософсько-антропологічною і соціокультурною спрямованістю [2, 6, 7, 8].

Однією з проблем педагогічної валеології є створення освітніх систем і технологій здоров'ятворчості, зокрема інструментарію, що дозволяє об'єктивно відстежити і проаналізувати динаміку становлення та росту здоров'я, допомогти конкретній людині в здійсненні свого особистого процесу здоров'ятворчості, а також і процесу здоров'ятворчості, навколишніх його людей.

Висновок. Фундаменталізація освіти на базі природовідповідності як пріоритету, конкретно для оздоровчої освіти означає розробку її власних методологічних підвалів і теоретико-методичного забезпечення.

Створення оздоровчої моделі і методу як такого взагалі та його наступне застосування пов'язане з мисленневими процедурами, рефлексією, абстрагуванням і конкретизацією. Метод з'являється в результаті узагальнення моделей конкретних форм, але як і кожне узагальнення, він, метод, не може в цілому застосовуватися в професійній діяльності. Його необхідно конкретизувати при застосуванні абстрактних засобів мисленнєвої діяльності і професійної рефлексії. Педагог О.С. Анісімов ще в 80-х роках пропонував застосовувати засобо-мисленнєву природу методу. Уточнюючи положення Г.П. Щедровицького про специфічно дослідницький характер методичної діяльності він підкреслював, що внутрішньо притаманним для методиста є апарат діяльності і мислення, використовуючи який він проектує діяльність в залежності від живого досвіду [2]. Таким чином, методична діяльність має проектуватися і впроваджуватися як діяльність, що виникає при перехідних етапах з одного виду оздоровлення на інший, при поступовій зміні функціонального стану організму, тобто, на основі "живого досвіду". В такому вигляді методична діяльність може бути включена в систему оздоровчої діяльності як складова знаннєвого (гностичного) і мисленнєвого (конструктивного) компонентів.

Перспективи подальших досліджень передбачають пошук шляхів методичної діяльності, які мають забезпечити перехід від режиму розвитку в режим функціонування.

Використані джерела

1. Бондар В.І. Дидактика : Підручник для студентів вузів / В.І.Бондар / – К. : "Либідь", 2005. – 264 с.
2. Горащук В.П. Соціально-педагогічний статус валеологічної науки / В.П. Горащук / Рідна школа – 1998. – № 1. – С. 70-71.
3. Горячев В. Здоровье – категория педагогическая. / В. Горячев / Нар.образование. – 1999. – №9. – С. 219-231.
4. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді : Затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 21 липня 2004 р. № 605 // Директор школи. – 2004. – № 40. – С. 23–29.
5. Міненко А.О. Педагогічні умови формування валеологічних знань майбутніх вчителів фізичної культури / А.О. Міненко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків. – 2004. – № 1. – С. 34-41.
6. Міненко А. О. Формування готовності до валеологічної діяльності вчителя основ здоров'я : [навчально-методичний посібник] : / А. О. Міненко / – Чернівці : ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка, 2008. – 124 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти. Затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 // газета Освіта. – 2002. – №26. – С. 2-4.
8. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи / О.Яременко, О.Балакірева, О.Вакулєнко та ін. – К.: Укр. ін-т соц. досліджень, 2000. – 207 с.

Donets I.A., Grishko L.G., Corop M.Yu., Minenok A.O., Sikura A.I.

ISSUES OF SELF-DETERMINATION OF PERSONALITY IN THE SYSTEM OF HEALTH EDUCATION AND UPBRINGING

Basic conformities to law of теоретико-методических aspects of health education are examined. Basic base concepts of учебно-воспитательного process at forming of healthy method of life of children and young people.

Key words: *healthy method of life, health education, educational process, schoolchildren, young people, self-determination.*

Стаття надійшла до редакції 20.01.2013

